

**HARBIY JAMOALARDAGI NIZOM QOIDALARINI BUZILISHI
IJTIMOIY-PSIHOLOGIK MUHITGA SALBIY TA'SIR
KO'RSATUVCHI OMIL SIFATIDA**

mayor **Qosimov Mirolimjon Abdufattox o'g'li**

O'zbekiston Respublikasi JXU magistranti

*Ishonchim komilki, jangda g'alaba son va qurol emas,
balki kimning ruhi kuchli bo'lsa o'sha g'alaba qozonadi.*

Ksenofont

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda harbiy jamoalardagi nizom qoidalarini buzilishining sabablari, ularning salbiy oqibatlari va bartaraf etish usullari.

Kalit so'zlar: ijtimoiy – psixologik muhit, psixologik muhit, konflikt, nizo, ziddiyat:

АННОТАЦИЯ

Причины нарушения устава в воинских частях, их негативные последствия и методы устранения.

Ключевые слова: социально – психологическая среда, психологическая среда, конфликт.

ANNOTATION

The reasons for violation of regulations in military communities, their negative consequences and methods of elimination.

Keywords: Social psychological environment, psychological environment conflict.

Ijtimoiy hayotda, shaxslararo munosabatlarda ayrim aloxida nizolar, o'zaro kelishmovchiliklarni bo'lib turishi muqarrar. SHuning uchun ba'zan olimlar ziddiyat yoki nizolarning nafaqat salbiy, balki ijobiy tomonlari ham bo'lishi mumkinligini ochiq e'tirof etadilar. Masalan, *G.Andreeva* ayrim ziddiyatlarning konstruktiv oqibatlari to'g'risida yozadi. Uning fikricha, ba'zan ikki shaxs o'rtasida kelib chiqqan nizo ularning istiqbolda to'g'ri xulosa chiqarib, shunday xarakatni boshqa qaytarmaslikka, xushyorlikka undaydi. Yoki bir qarashda tanbexga asoslangan shaxslararo ziddiyat shaxsni o'z ustida muttasil ishlashga, o'z xulqini o'zi tuzatishiga olib keladi.¹⁴ Bu o'rinda shaxsning ijtimoiy psixologik muhiti ham katta ahamiyatga ega.

Ijtimoiy psixologik muhit – murakkab tushuncha bo'lib, u o'z ichiga har bir harbiy xizmatchidagi his-tuyg'ularni, ulardagi ijtimoiy extiyojlarning qondirilganlik darajasini (muloqot, o'zaro hurmat, do'stlik, qobiliyatlarini namoyon qilish darajasi va xokozo) va jamoa kayfiyatini oladi. Harbiy jamoadagi ijtimoiy – psixologik muhitni belgilab beruvchi omillardan yana biri, o'zaro munosabatlarning o'ziga hos shakli bo'lgan obro' (obro'-e'tibor yoki nufuz) hisoblanadi.¹⁵

Psixologik muhit (ijtimoiy – psixologik iqlim) ham harbiy xizmatchiga katta ta'sir ko'rsatadi va har bir jangchining umumiy faoliyati samaradorligi, ahillik darajasi, intizomi, mehnati va xulq-atvorini namoyon etadi.

Yaxshi psixologik holat va bo'linish, xushchaqchaqlik, ishonch, o'zaro tushunish, bir-birini hurmat qilish, xayrixohlik, o'zaro talabchanlik, o'rtoqlik, do'stlik harbiy xizmatchilarning umumiy faoliyatini muvofiqlashtirish uchun zarur shart va sharoitlardir. Va aksincha, ishqalanish, nizolar, nosog'lom fikrlar, tushkun kayfiyat, psixologik mos kelmaslik har qanday jamoaning faoliyati natijalarini va oldida turgan vazifalarni bajarish imkoniyatlarini keskin pasaytiradi.

So'nggi paytgacha konflikt odamlar o'rtasidagi munosabatlar tizimida, shu jumladan bir bo'linma va birlikda bo'lgan mutlaqo salbiy hodisa sifatida qaraldi.

¹⁴Психология и педагогика ВОЕННАЯ ПСИХОЛОГИЯ Москва 2005 г 255-270 б ;

¹⁵ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИЯ Тошкент 2020 й 63-64 б.

Mojarolarni hal qilish yoʻnalishi va sifati shaxsning oʻzaro taʼsirning yangi darajasiga erishish qobiliyatini belgilaydi. Samarali nizolar shaxsning, guruhning rivojlanishini ragʻbatlantiradi. Buzgʻunchi nizolar jamoaning oʻzaro munosabatlarining buzilishini nomaʼlum rolga aylantiradi, bu unga hurmat, eʼtirof va ishonch, iltifot va qoʻllab-quvvatlash, yordam va gʻamxoʻrlikni taʼminlaydi.

Harbiy jamaolarda nizolar asosan boshliq va boʻysunuvchi, bir-biriga tobe boʻlmagan harbiy xizmatchilar, harbiy unvoni katta va kichik boʻlgan harbiy xizmatchilar oʻrtasida kelib chiqadi. Harbiy jamaolarda nizoning kelib chiqish sabablari asosan Oʻzbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari umumharbiy nizom talablarini va Jinoyat kodeksi moddalalarini lozim darajada bilmasligi va aniq rioya etmasligi oqibatida kelib chiqadi. Bu oʻz navbatida harbiy jamaolardagi ijtimoiy-psihologik muhitga salbiy taʼsirini koʻrsatadi. Harbiy xizmatchilar doimo Oʻzbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari umumharbiy nizomlarining Ichki xizmat nizomi, Intizom nizomi, Qorovullik va garnizon xizmati nizomi, saf nizomi va Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi talablarini bilishi uni soʻzsiz bajarishi, ularga toʻliq amal qilishi oʻz oʻrnida harbiy jamaolarda ijtimoiy-psixologik muhitni buzilishini oldini oladi desak mubologʻa boʻlmaydi. Harbiy jamaolarda asosan boshliqlar umumharbiy nizom talablariga asosan harbiy xizmatchilarga buyruq beradi. Umumharbiy nizom talablariga asosan buyruq oʻzi nima? **Buyruq** - komandirning (boshliqning) boʻysunuvchilarga qaratilgan va maʼlum amallarning majburan bajarilishini, u yoki bu qoidalarga rioya qilinishini talab etadigan yoxud u yoki bu tartib, qoidalarini belgilaydigan koʻrsatmasidir. Buyruq bir yoxud guruh harbiy xizmatchilarga yozma, ogʻzaki yoxud aloqaning texnik vositalari orkali berilishi mumkin. Yozma buyruq harbiy kism komandirlari (muassasalarning boshliqlari) yakkaboshchilik asosida chiqaruvchi harbiy boshqaruvning asosiy idora xizmat xujjati (xukukiy xujjati) sanaladi. Ogʻzaki buyruqlar barcha komandirlar (boshliqlar) tomonidan beriladi.¹⁶ Demak boshliq tomonidan berilgan buyruqni harbiy jamaolardagi harbiy xizmatchilar aniq va belgilangan vaqtda bajara olmasa boshliq va boʻysunuvchi oʻrtasida oʻzaro

¹⁶Ўзбекистон Республикаси Қуrollи кучларининг Умумҳарбий низомлари Тошкент 2004 й 18 б.

nizo kelib chiqadi. Bunday holatlarni oldini olish uchun harbiy jamoadagi har bir harbiy xizmatchi o'z majburiyatlarini yuqori darajada bilsa, ularga aniq rioya etsa va belgilangan vaqtda bu vazifani bajarsa bunday nizolar kelib chiqmaydi desak ham bo'ladi. Shu o'rinda

Xo'sh, ijtimoiy-psixologik fenomen sifatida nizo yoki ziddiyatga qanday ta'rif berish mumkin?

Konflikt, nizo yoki ziddiyat - bu ayrim aloxida olingan shaxs ongida, yoki shaxslararo muloqot jarayonida, guruh doirasida yoki guruhlararo o'zaro muloqot va ta'sir jarayonida biror muammo, masala yoki qarashlar borasida bir-biriga to'g'ri kelmaydigan, qarama-qarshi fikr, qarash va pozitsiyalarning to'qnashuvi oqibatida paydo bo'lgan salbiy xisssiyotlarga to'la munosabatlar maromini bildiruvchi ijtimoiy-psixologik xodisadir¹⁷.

Konfliktni keltirib chiqaruvchi omillar, sabablar nixoyatda ko'p, lekin ularni 5 ta asosiy guruhga bo'lib o'rganish mumkin;

1-guruh. *Informatsion-axborot omillari:* muloqot jarayonida sheriklarga noto'g'ri tarzda etib keladigan noto'liq, mish-mishlarni yetkazilishi;

2-guruh. *Jamiyat miqyosidagi ayrim tizimlarning faoliyatiga bog'liq omillar:* mulkchilikka oid muammolar, ijtimoiy maqom talashish, xokimiyat yo'nalishidagi amal va xisobotlarga oid janjallardagi kuzatiladigan nizolar;

3-guruh. *Qadriyatlarga aloqador omillar* (o'zimiz e'tirof etgan yoki rad etgan tamoyillar): jamoaviy, guruxiy yoki shaxsiy e'tiqod, ishonmagan va ishongan qadriyatlarimiz va ularning xulqda namoyon bo'lishi, mafkuraviy, diniy, extiyojlar borasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan nizolar;

4-guruh. *Munosabatlar omili:* bunday omillar bevosita o'zaro aloqalar va muloqotdan insonning qoniqishi yoki noma'qul, deb e'tirof etishidan kelib chiqadi;

5-guruh. *Xulq-atvor bilan bog'lik, omillar:* manfaatlar, qiziqishlar, o'ziga bo'lgan bahoga zid keladigan yoki xavf-xatar tug'diruvchi vaziyat paydo bo'lishi yoki ikkinchi tomonning xudbinligi, adolatsizligi, mas'uliyatsizligi yoki loqaydlik,

¹⁷ Ижтимоий психология Тошкент 2020 й 60 б

beparvolik oqibatida kelib chiqadi.

SHaxs va guruh o'rtasida sodir bo'ladigan nizolar odatda bir shaxs qarashlari, xatti-xarakatining u mansub bo'lgan yoki ishi tushgan guruhning normalari, xulq-atvor maromlariga zid kelishi, shaxs kutishlarining guruh normalaridan og'ishi oqibatida kelib chiqadi. Agar bu harbiylar jamoasida ro'y bersa, bu guruh a'zolarining malakasizligi yoki raxbarning odamlarni boshqarishdagi o'quvsizligi natijasida kelib chiqishi mumkin. Demak, bunday jamoada ijtimoiy-psixologik muhit nosog'lom bo'ladiki, natijada bir-biriga tobe bo'lmagan harbiy xizmatchilar o'rtasida o'zaro nizo chiqishi oqibatida bir-biriga tan-jaroxati yetkazadi. Bu o'z o'rnida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining¹⁸ **Yettinchi bo'lim(harbiy xizmatni o'tash tartibiga qarshi jinoyatlar)ning 285-moddasida. Bir-biriga tobe bo'lmagan harbiy xizmatchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga oid ustav qoidalarini buzish; Bir-biriga tobe bo'lmagan harbiy xizmatchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga oid ustav qoidalarini buzish, ya'ni muntazam xo'rlash, azob berish, sog'liqning buzilishiga sabab bo'lgan badanga engil shikast yetkazish yoki o'rtacha og'ir shikast yetkazish, qonunga xilof ravishda ozodlikdan mahrum qilish —**

ikki yilgacha xizmat bo'yicha cheklash yoxud bir yilgacha intizomiy qismga yuborish yoki besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'sha qilmish:

- a) bir guruh shaxslar tomonidan;
- b) qurol ishlatib sodir etilgan bo'lsa;
- v) badanga og'ir shikast etkazilishga sabab bo'lsa, —

besh yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'sha qilmish odam o'lishiga sabab bo'lsa, —

O'n yildan o'n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'sha qilmish:

- a) odamlarning o'limiga;
- b) boshqa og'ir oqibatlarga sabab bo'lsa, —

¹⁸Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси Тошкент 2015 й 36 б

o‘n besh yildan yigirma yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Nizolarni bartaraf etish usullari

Nizolarning oldini olish yoki u paydo bo‘lgan bo‘lsa, bartaraf etish uchun uning kelib chiqish sababini, asosiy aybdorlarni yoki ob‘ektiv sabablarni aniqlash lozim. Mutaxassislar nizolarni bartaraf etishning ko‘plab usullari va yullari borasida tavsiyalar ishlab chikkanlar. Masalan; *X.Kornelius* va *SH.Feyerlar* uni xal qilish uchun **nizo xaritasini** tuzishni taklif etadi. Unga ko‘ra, nizoli vaziyatni aniqlash uchun quyidagilar inobatga olinishi lozim:¹⁹

- 1) Nizoni keltirib chiqqan muammoning umumiy qirralarini ochish;
- 2) Nizoning haqiqiy ishtirokchilarini aniqlash — aloxida shaxsmi, guruxmi;
- 3) Nizoga sabab bo‘lgan shaxsiy hoxish, istaklar, nizokashlarning aynan nimani istayotganligini aniqlash;
- 4) Bevosita nizoda ishtirok etmagan, lekin uning ijobiy xal etilishidan manfaatdor bo‘lgan shaxslarning nizoga munosabatini aniqlaydi.

SHunday qilib, real xayotda nizoning kelib chiqishi, uning qanday kechishi va yechimi uni keltirib chiqargan vaziyatdan xam ko‘ra, ushbu vaziyatda ishtirok etayotgan insonlarning unga nisbatan sub‘ektiv munosabatlariga bog‘lik bo‘ladi.

Xulosa: SHunday qilib, nizolarning oldini olish va hal qilish muammosi juda murakkab masalalardan biridir. Nizoli vaziyatlarni malakali hal qilish va ularning paydo bo‘lishining oldini olish uchun zamon talablaridan kelib chiqqan holda komandirlarning yuksak psixologik qobiliyati katta ahamiyatga ega. SHu bilan birga harbiy jamoadagi ofitserlarning yuqori kasbiy tayyorgarligi, mukammal amaliy ko‘nikmalarga egaligi va doimiy ravishda o‘z bo‘ysunuvchilarini bilishi, ularning muammolarini to‘g‘ri baholashi, adolatli qaror qabul qilishi va nizom qoidalari buzilishiga yo‘l qo‘ymasligi, harbiy jamoadagi ijtimoiy-psixologik muhitni barqarorlashtirishga va jamoa oldiga qo‘yilgan har qanday topshiriqni muvaffaqiyatli bajarilishini ta‘minlaydi.

¹⁹ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИЯ ТОШКЕНТ 2012 й 59-65 б.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *A.G.Maklakova. Psixologiya i pedagogika voennaya psixologiya Moskva 2005 g 255-270 b;*
2. *O‘zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlarining Umumharbiy nizomlari Toshkent 2004 y 18 b*
3. *L.A.Kandiboevich, S.L.Kandyboevich, A.G.Karayani, I.V.Syrovyatnikom Harbiy psihologik lug‘at – ma’lumot Moskva 2010 y. 104 b;*
4. *V.M.Karimova Ijtimoiy psihologiya. Toshkent 2012 y 60 b:*
5. *O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Toshkent 2015 y 186 b;*
6. *V.M.Karimova Ijtimoiy psihologiya. Toshkent 2012 y 59-65 b:*